

STRATEGIE VE VOJENSKÉM ÚSTAVU VĚDECKÉM

Mjr. Mgr. Janusz MIKA, Ph.D.

Anotace:

Článek popisuje činnost, organizaci a účel Vojenského ústavu vědeckého v letech 1919—1939 a 1946—1947. Zabývá se problematikou strategie v činnosti jmenovaného ústavu.

***

Motto:

„Stěžejním činitelem naší obrany je povzbuzování vědy a vědců. Zatím bude mít největší výhody ten, kdo se vědecky v čele pokroku dostane nejdále.“¹

(Maršál Harris)

Úvod

Dobytí státní samostatnosti po první světové válce neslo s sebou nutnost řešení obtížného úkolu – jak z trosek rozbité monarchie organizovat duševní a fyzické síly ve prospěch vybudování vlastní armády na demokratických principech. Zvláště v této těžké době všeobecné demoralizace, hospodářského rozvratu a únavy z dlouholeté války byl tento úkol velmi obtížný.

Duševní život armády je podmíněn intelektuálním životem důstojnického sboru.² Bez nadsázky lze říci, že armáda je taková, jaký je její velitelský sbor. Tato myšlenka byla základní a podmiňující myšlenkou vzniku významné ústřední vědecké instituce československé armády – Vojenského ústavu vědeckého (VÚV).³ Název instituce nebyl konstantní. Často se setkáváme taktéž s pojmenováním Vědecký ústav vojenský, a to i v oficiálních dokumentech.

Vojenský ústav vědecký sehrál prioritní roli a zaujal centrální místo v oblasti vědy a armády.

Z bohaté historie a agendy Vojenského ústavu vědeckého se bohužel zachovalo pouze torzo písemných pozůstalostí, které jsou nyní uloženy ve Vojenském historickém archivu v Praze.⁴ Časově pokrývají celé období existence ústavu. Archivní materiál byl rozdělen do několika tematických celků, jako zápisy o schůzích VÚV, stanovy, výroční

zprávy, publikace, zprávy z VÚV, agenda vojenského muzea, rukopisy příspěvků do Vojenských rozhledů, vojenské tradice, organizační a správní spisy, práce do odborných literárních soutěží, informace o cizích státech a armádách, písemnosti složek a kroužků členů VÚV, atd. Vzhledem k poměrně malému množství dochovaného materiálu byla skartace provedena jen ve velmi omezené míře.

1. Účel organizace a činnost Vojenského ústavu vědeckého

1.1 Léta 1919—1939

Hned v prvních měsících československé samostatnosti důstojníci československé armády, vědomi si svého poslání, převzali část hmotného dědictví bývalého „Militarwissenschaftlichen Kasino Verain“ a založili „Vědecký svaz československého důstojnictva“. Cílem instituce byla vědecká práce pro armádu. Později část kompetencí byla předána „Svazu československého důstojnictva“ a „Vědecký svaz československého důstojnictva“ se transformoval a od 16. května 1920 nesl název „Vojenský ústav vědecký“. Přes počáteční potíže pramenící z toho, že instituce se teprve budovala, Vojenský ústav vědecký postupem času zaznamenal cenné úspěchy. Stal se užitečným střediskem a organizátorem odborné intelektuální a vědecké práce v armádě.

Od vzniku československého státu až do období druhé světové války lze vývoj ústavu rozdělit do tří etap z nichž každá zahrnuje přibližně jedno pětiletí.⁵ Jsou to:

- doba počátků a prvního rozvoje ústavní činnosti,
- doba hospodářské konsolidace a reorganizace základů instituce,
- doba rozmachu ústavní činnosti na základě nové organizace.

Ačkoli počátky každé nové, zvláště vědecké instituce, budované od základů jsou velmi těžké, lze konstatovat, že hned první rok ústav čítající přes dva tisíce členů (řádných a korespondenčních) působil a rozvíjel se ve velmi aktivním a progresivním tempu. Stěžejním úkolem v počáteční fázi působení ústavu bylo vytvoření vhodných organizačních základů instituce. Aktivní rozběh v začátcích ústavu, jehož odrazem bylo vydání velkého množství spisů, rozšíření Vojenských rozhledů na měsíčník, zřízení knihovny a muzea, pořádání přednášek a celá řada jiných aktivit, byl uspěchaný a neúměrný finančním prostředkům. Z těchto důvodů celá řada podnětných myšlenek, námětů a plánovaných prací musela být odložena. Požadavky a potřeby ústavu byly shrnuty ve zvláštním memorandu předloženém dne 22. února 1922 prezidentu a ministru národní obrany. V tomto počátečním období, vyznačujícím se realizací jen částí úkolů, bylo však dokončeno vnitřní uspořádání instituce na základě nabytých zkušeností. Konsolidační proces pokračoval i po valném shromáždění konaném 30. dubna 1926, kdy místo bývalého předsedy plukovníka Polze byl zvolen prezidentem ústavu plukovník dr. Jiří Čermák. Ústav i přes snížení finanční subvence se snažil udržet svou činnost na úrovni předcházejícího období. Tento úkol byl realizován mezi jinými díky konsolidaci finančního hospodářství, avšak na úkor omezení ostatních úkolů, jako např.

zastavení příprav velmi slibně vyhlížejícího vojenského naučného slovníku, zastavení vydání nákladných sborníků a omezení vydavatelské činnosti. Vhodnou příležitostí ke zhodnocení stručné historie a přehledu vykonané práce bylo desetiletí existence ústavu. Výsledkem vykonané práce VÚV a určité revize dalšího programu bylo vypracování a předložení zprávy ve formě memoranda ministru národní obrany a kompetentním vojenským institucím se žádostí o podporu požadavků v něm vyslovených. Poslední léta řízení ústavu plukovníkem dr. Čermákem se vyznačovala intenzivní činností, jejímž výsledkem byla řada vnitřních organizačních změn, rozšíření pracovních programů a zvětšení okruhu spolupracovníků. Tuto dobu neobyčejně intenzivní činnosti výstižně zobrazuje např. počet schůzi, kterých od roku 1931 bylo každoročně pořádáno přes sto. Lze konstatovat, že plukovník dr. Čermák u příležitosti valného shromáždění dne 13. června 1932 předával svému nástupci, kterým byl generál ing. Silvestr Bláha, finančně zabezpečenou a zajištěnou instituci se všemi předpoklady dalšího úspěšného vývoje. Vůdčí myšlenkou následujícího období bylo těsnější přizpůsobení programu praktickým potřebám armády a prohlubování autority, jako delegovaného orgánu vojenské správy v určitém autonomním postavení, avšak při začlenění instituce do armádních struktur. Činnost ústavu od doby podání memoranda v roce 1931 se značně rozrostla a prohloubila, jak po organizační, tak programově věcné stránce. Napomohly tomu také nové administrativní základy s decentralizací vnitřní agendy. Ústav účelností své organizace a promyšleností pracovních metod dosáhl klíčového postavení ve vědeckém životě armády. Toto úspěšné období práce ústavu bylo násilně ukončeno německou okupací. Hrozba, že se okupanti zmocní značného ústavního jmění, vedla ke změně názvu instituce na „Ústav pro sociální a hospodářské plánování“. Tato skutečnost umožnila disponovat finančními prostředky instituce, z nichž velká část byla použita ve prospěch domácího odboje. Následkem podpory ilegální činnosti odbojových skupin byla postupná zatčení pracovníků ústavu, zmocnění se jeho inventáře a finančních prostředků a v konečném důsledku znemožnění jeho vědecké činnosti.

1.2 Léta 1946—1947

Již první rok po ukončení druhé světové války ukázal, že politické smýšlení se naprosto liší od smýšlení po první světové válce, kdy se všeobecně tvrdilo, že hlavní příčinou válek je zbrojařský průmysl a všeobecné zbrojení. Za hlavní záruku míru bylo obecně považováno všeobecné odzbrojení. Důsledkem toho bylo značné rozvázání spolupráce civilních a vojenských vědeckých kruhů v otázkách branné politiky státu. Teprve hrozba nové války částečně obnovila tuto spolupráci. Dřívější spolupráce vědeckých kruhů v období druhé světové války dosáhla nebyvalých rozměrů. Lze konstatovat, že postavila vědce do prvních řad bojovníků a že výsledky jejich práce spolurozhodovaly o výsledku války. V závěrečném období druhé světové války byly armády vyzbrojeny zbraněmi o dosud netušených účincích přesahujících meze předválečných představ. Po ukončení druhé světové války se politické mínění o příčině válek úplně změnilo oproti mínění po roku 1918. Za předpoklad míru byly považovány dobře vyzbrojené branné síly státu. Poválečnou situaci vystihují např. hlavní myšlenky sys-

tému národní bezpečnosti USA, dle kterých „především státní departament pro válku musí mít organizaci, která dovede přivábit a nabídnout dostatečně dobré podmínky nejlepším mozkům naší země“.⁶

Situace v poválečném Československu byla poněkud odlišná a složitější než v jiných státech. Za hlavní příčiny této obtížnější situace lze považovat následující důvody:

- Naše vědecké kruhy spolupracovaly s vojenskými vědci v období před druhou světovou válkou poměrně krátkou dobu;
- Po dobu druhé světové války se většina civilních vědců nezúčastnila spolupráce s vojenskými vědci. Výjimkou byla spoluúčast na odboji, která se ovšem projevovala v jiných směrech;
- Domácí vědecké kruhy byly ve značné míře izolovány od výsledků vědecké práce a vědeckého pokroku států bojujících proti Německu a jeho spojencům.

Předpokladem zapojení československých vědeckých kruhů do spolupráce s jejich vojenskými vědeckými kruhy byla nutnost vytvoření instituce, umožňující stálý styk obou komunit, usměrnění a řízení spolupráce dle přesně vytyčených úkolů. Dalším závažným problémem, kromě izolace většiny československých vojenských vědeckých kruhů, byla absence vydávání vojenského odborného časopisu. Tyto a celá řada jiných problémů byly hlavním důvodem vzniku, resp. obnovení činnosti instituce schopné úspěšně plnit výše uvedená poslání tj. Vojenského ústavu vědeckého. Proto v září 1946 náčelník hlavního štábu armádní generál Bohumil Boček vydal pokyny pro zahájení přípravných prací k obnovení činnosti ústavu a pověřil přednostu Vojenské kanceláře prezidenta republiky, armádního generála Antonína Hasala jeho organizováním. Generál Hasal sestavil prozatímní správní komisi ze zástupců hlavních složek vojenské správy a z již dříve činných důstojníků Vojenského ústavu vědeckého. Správní komise zahájila činnost první schůzí dne 20. prosince 1946, kde bylo rozhodnuto o pokračování v činnosti Vojenského ústavu vědeckého v Praze, vybudování nových základů a postupného rozšíření jeho působení na celé území státu. Bylo vytvořeno pět odborů a to:

- odbor studijní zajišťující spolupráci civilních a vojenských vědeckých kruhů, usměrňující a řídící spolupráci dle požadavků branné politiky státu v čele s divizním generálem Františkem Tallavaniou,
- odbor vydavatelským, zastřešující vydávání vědeckých prací a překladu v čele s podplukovníkem Karlem Nohavou,
- redakce Vojenských rozhledů s odpovědným redaktorem, divizním generálem Františkem Tallavaniou,
- odbor finanční, řízený podplukovníkem Vojtěchem Šaškem a
- odbor organizační a osobní, jehož řízením byl pověřen plukovník Josef Brym.

Později bylo rozhodnuto, že bývalá knihovna ústavu zůstane v jeho majetku a správě a vznikl odbor knihovní v čele s plukovníkem gšt. Robertem Toscanim.

Následující schůze řešily mj. problematiku přepracování stanov a charakteru ústavu, tj. má-li být ústav založen na spolkovém základě, nebo má-li být institucí ryze úřední. Konečným rozhodnutím bylo stanoveno, že bude ponechán spolkový ráz především z důvodu svobodné účasti na řešení vědeckých problémů občanských vědeckých pracovníků. Závažným problémem bylo vyhledání bývalého majetku ústavu. Tento úkol, který byl splněn jen v nepatrném rozsahu, ovlivnil do dalšího období činnost ústavu, který byl odkázán na finanční podporu Ministerstva národní obrany. S obnovou činnosti ústavu byly úzce spojeny otázky zajištění vhodných prostorů, stanovení počtu tabulkových míst apod.

2. Strategie ve Vojenském ústavu vědeckém

Strategie, strategická studia a otázky s tímto spojené vždy stály v popředí zájmů vědeckých pracovníků, sdružených v rámci ústavu.⁷ Badatelé se zabývali řešením strategických problémů použití branných sil ve válce, jejich přípravou, státní mobilizací a evakuací, studiem zahraniční situace apod. V popředí zájmů se nacházely obory studující politický účel válek, válečných prostředků a jejich užití, válečných plánů obrany státu a způsobů jejich zpracování, válečných cílů a prostředků, rozdělení úkolů mezi státními orgány v období války, rozdělení sil (na hlavní síly vojenské a pomocné prostředky státní) a jejich vzájemnou spolupráci. Bylo zkoumáno řízení válek, jak po stránce politické, tak po stránce vojenské, hospodářské, i otázky související s nutností koordinace a adaptace jednotlivých stránek. Samostatnou kapitolu tvořila branná politika státu, její vlastnosti a pravidla, organizace státního zřízení v míru a ve válce, zvláště vymezení pravomocí a úkolů politických subjektů, organizace velení jednotlivých státních prostředků v rámci státu a případné koalice. Vědečtí pracovníci zkoumali problémy spojené s organizací státního území v míru a ve válce, organizaci státních sil vzhledem k účelu a druhu války, vlastním a nepřátelským prostředkům a charakteru a druhu manévru. Bylo řešeno rozložení úkolů mezi jednotlivé orgány veřejné správy v míru a válce, reálné zajištění jejich vzájemné spolupráce. Dalším oborem působnosti byla analýza možného využití stávajících opevnění a krytů na státních hranicích a uvnitř státu, všeobecná úprava válčičů apod. Jak již bylo zmíněno součástí řešených strategických problémů bylo studium situace sousedních a jiných států, tj. problematika zpravodajských plánů, organizace vyhledávání zpráv pomocí různých státních prostředků a rozdělení zpravodajských úkolů mezi jednotlivými státními orgány.

V rámci Vojenského ústavu vědeckého působily dva sektory – vojenský tj. strategie a vedení operací a sektor branné politiky. Vojenský sektor byl složen ze čtyř oddělení: oddělení strategie, oddělení taktiky, oddělení týlové a oddělení zbraní.

Předsedou oddělení strategie byl v roce 1947 zvolen brigádní generál Šimon Drgáč, funkci místopředsedy zastával brigádní generál Oldřich Tichý. Oddělení bylo složeno z osmi skupin: všeobecné, velení a služby štábu, operační, organizační, materiální a dopravní, výzkumné a technické, zpravodajské a studijní, politické a národohospodářské. V čele každé skupiny stál předseda, místopředseda a jednatel. Pracovní

činnost byla zahájena první schůzkou dne 2. září 1947 v budově Hlavního štábu. Hlavní důraz jednotlivých skupin oddělení strategie byl kladen na zpracování příspěvků do vojenských zahraničních časopisů a pořizování stručných výpisů základních vedoucích myšlenek z těchto publikací a knižních materiálů. V rámci sektoru strategie se pro rok 1948 připravovalo vypsaní dvou literárních soutěží. Jejich hlavním smyslem a cílem bylo vyhledávání a zajišťování důstojníků zabývajících se odbornou, vojensko-vědeckou literární prací, vedení jejich evidence a takto zajištění stalých spolupracovníků. Jedním z dalších významných úkolů Vojenského ústavu vědeckého v oblastí strategických studií popisovaného období byla příprava vydání Vojenského naučného slovníku. Vědecká rada vojenského sektoru studijního odboru Vojenského ústavu vědeckého došla k závěru sjednotit pojmový aparát, tj. zesouladit hesla mezi jednotlivými pracovními skupinami, resp. zhotovit jejich překlady ze zahraniční odborné literatury. Zpracování definic stanovilo předpoklad sjednocení názorů. Tomuto účelu sloužilo vydání vzoru kartotéčních lístků studijním odborem.

Závěr

Lze konstatovat, že i přes počáteční obtíže a nucené pozastavení činnosti v období druhé světové války, Vojenský ústav vědecký zaznamenal cenné úspěchy. Stal se plnohodnotným a významným střediskem a organizátorem vědecké práce v armádě.

Hlavními významnými aktivitami ústavu kromě jiného byla bohatá vydavatelská činnost jako např. vydávání časopisu Vojenské rozhledy a jejich samostatné přílohy Cvičebních listů, celá řada knih, překladů a slovníků. Významným přínosem byl rovněž přednáškový program a zpřístupnění ústavní knihovny a čítárny široké odborné komunitě. K získání a prohloubení zájmu o vědeckou práci v armádě přispěly soutěže vypsané ústavem. Vojenský ústav vědecký ve významné míře podpořil brannou přípravu obyvatelstva, především organizací a pořádáním kurzů pro důstojnický sbor. Ústav rovněž podpořil celou řadu jiných institucí pořádajících kurzy pro důstojníky, zabezpečil potřebné vědecké síly, učební osnovy, literaturu a učební pomůcky. Významným přínosem bylo taktéž vytvoření a pozdější existence Vojenského muzea. Za dobu existence ústavu, který především v počátečním období svého působení sloužil „de facto“ pouze pražské posádce, se ústav propracoval k těsnějšímu sepětí s útvary československé armády a tak zásadním způsobem přiblížil svůj program jejím praktickým potřebám. Výsledky jeho vědecké práce a bádání byly plně využívány útvary, čímž Vojenský ústav vědecký naplnil své místo a poslání.

Literatura

Vojenský historický archiv v Praze, fond VÚV, kartón 1—8.

Armáda a národ, Praha 1938, Národní rada Československá – nakl. L. Mazač.

Československá vlastivěda, díl V – Stát, Praha 1931, Stinx – Bohumil Janda.

Gavet, André: Umění velitelské. Velitelské zásady pro důstojníky všech hodností. Přeložil R. Wolf. Praha 1922, Vědecký ústav vojenský.

Masaryk, Tomáš Garrigue: Cesta demokracie. Soubor projevů za republiky 1918 až 1923, Praha 1933, Čin.

Masaryk, Tomáš Garrigue: Světová revoluce za války a ve válce 1914 -1918, Praha 1938, Čin.

Stanovy Vojenského ústavu vědeckého v Praze, Vojenský ústav vědecký, Praha 1937.

Poznámky

¹ HARRIS, sir Artur Travers, nar. 13. 4. 1892, zemř. 5. 4. 1984, britský maršál, prosadil spojeneckou leteckou ofenzívu, která měla likvidovat německý průmysl a podlomit morálku obyvatelstva. Cit. in VHA Praha, fond VÚV 1946—49, kartón 5, historie VÚV, obnovení činnosti VÚV, inv. č. 396.

² Blíže GAVET, André: Umění velitelské. Velitelské zásady pro důstojníky všech hodností. Přeložil R. Wolf. Praha 1922, Vědecký ústav vojenský.

³ VHA Praha, fond VÚV, kartón 1—8.

⁴ Tamtéž.

⁵ Blíže VHA Praha, fond VÚV, kartón 1 až 5.

⁶ Cit. VHA Praha, fond VÚV 1946—49, kartón 5, Obnovení činnosti a poslání VÚV, inv. č. 396.

⁷ Seznam vojenských ústavů, blíže Československá vlastivěda, díl V – Stát, Praha 1931, Stinx – Bohumil Janda, s. 618.

